

Halina Kurek

Uniwersytet Jagielloński w Krakowie

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9578-7293>

e-mail: halina.kurek@uj.edu.pl

Społeczność polska „pograniczy wewnętrznych” na przełomie wieków XX i XXI. Przemiany kulturowo-tożsamościowe

**Polish Community of the 'Internal Borderlands' at the Turn
of the 20th and 21st Centuries. Cultural and Identity Changes**

Abstrakt

Celem artykułu jest pokazanie zmian, jakie po roku 1989, a zwłaszcza po 2004 dokonały się w języku i kulturze społeczności polskich tzw. pograniczy wewnętrznych – terytorialnych, wirtualnych i osobniczych oraz ich wpływu na kulturową tożsamość Polaków. Owe zmiany omawiam na przykładzie materiału zebranego w południowej Polsce (na Sądeckczyźnie i na Podhalu), a także w Polsce południowo-wschodniej – w Beskidzie Niskim. Terminem „wewnętrzne pogranicze” w obrębie państwa (psychologiczne, osobnicze) określam też pozostawanie w kontakcie dwu zespołów językowo-kulturowych – wiejskiego i miejskiego, a także wirtualne pogranicze dwu kultur – narodowej i regionalnej, czyli lokalnej (tożsamościowej) oraz kultury technomenedżerskiej o zasięgu globalnym.

Słowa kluczowe: „pogranicze wewnętrzne”, język, kultura, tożsamość

Abstract

The objective of the article is to present the changes that, after 1989, and particularly after 2004, occurred in the language and culture of the Polish communities living in the internal (territorial, virtual and individual) borderlands and their influence on the cultural identity of Poles. These changes are discussed based on materials collected in southern Poland (in the regions of Nowy Sącz and Podhale) and in the Low Beskid mountains in south-eastern Poland. By 'internal (psychological, individual) borderland' within a country, the author refers to the contact between two linguistic and cultural complexes: the rural and the municipal one, as well as the virtual borderland of two cultures: the national and the regional, i.e. local culture (related to one's identity), and techno-managerial culture, which has a global range.

Keywords: 'internal borderland', language, culture, identity

Termin *pogranicze* najczęściej przywodzi na myśl dosłowny sens tego leksemu, czyli „obszar w pobliżu granicy dzielącej pewne przestrzenie, zwłaszcza: teren nad granicą państwa” (Szymczak 1979: 764). Owa granica wyznacza jednak strefę przygraniczną nie tylko w aspekcie terytorialnym, geograficznym, lecz również językowo-kulturowym. Oddziela bowiem obszary graniczne różnych języków etnicznych, a co za tym idzie, różnych kultur. Termin *pogranicze* rozumieć można także w szerszym znaczeniu, jako „strefę zetknięcia się i współegzystowania różnych odmian i systemów [...] wewnątrz jednego języka narodowego (dialekt a język literacki, regionalna a ogólna odmiana języka)” (Handke 1992: 5). *Pogranicze* można też zdefiniować aterytorialnie, przyjmując, iż jest to „wszelkie sąsiedztwo kultur narodowych [...], także [...] w sensie psychologicznym, nieterytorialnym” (Kłoskowska 1996: 25). W dobie globalizacji za szczególny rodzaj pogranicza należałoby również uznać przestrzeń wirtualną. Jest to bowiem obszar stykania się kultury narodowej (ogólnej, regionalnej, lokalnej) z globalną kulturą w stylu amerykańskim.

Pogranicze, mimo że od lat jest przedmiotem zainteresowań wielu badaczy, do tej pory nie doczekało się precyzyjnej, jednakowo rozumianej definicji. Być może decyduje o tym punkt widzenia uczonych reprezentujących daną dyscyplinę naukową: językoznawców, socjologów, etnografów, antropologów, kulturoznawców, literaturoznawców, religioznawców czy pedagogów¹. W niniejszym opracowaniu termin *pogranicze* definiuję jako przestrzeń (rzeczywistą, wirtualną, psychospołeczną, czyli osobniczą) z co najmniej dwoma typami kultur pozostających w stałym kontakcie społecznym i wzajemnie się przenikających (Alvarez, Collier 1994: 607; Fiń 2007: 28).

Otwarcie granic i intensyfikacja kontaktów społecznych na przełomie wieków XX i XXI spowodowały nasilenie procesu szerokiego otwierania i mieszania się kultur z ich wartościami, tradycjami i wzorami. Zjawisko to najwyraźniej uwidoczniło się na tzw. pograniczach zewnętrznych, czyli na obszarach przygranicznych, nieodległych od granicy państwa. Znacznie wcześniej dostrzeżono je jednak na „pograniczach wewnętrznych” definiowanych w socjologii jako „obszary (miejsca) kontaktu społeczno-kulturowego w obrębie państwa między przedstawicielami dwóch lub więcej narodów i ich kultur” (Sadowski 1995: 43–44) lub między członkami jednego narodu

¹ Obszerna bibliografia omawianego zagadnienia znajduje się w artykule Anny Engelking, Ewy Golachowskiej i Anny Zielińskiej, pt. *Tożsamość, język i pamięć w sytuacji pogranicza. Uwagi wprowadzające* (Engelking, Golachowska, Zielińska 2008: 7–24).

reprezentującymi dwa odmienne typy językowo-kulturowe (polszczyznę standardową lub gwarę albo różne dialekty)².

Stopień intensywności mieszania się kultur zależał jednak od charakteru pogranicza – stykowego bądź przejściowego, ponieważ charakter stykowy sprzyjał utrzymywaniu się poczucia odrębności językowo-kulturowej sąsiadujących wspólnot, skutkującej mniejszą siłą wzajemnych wpływów, natomiast charakter przejściowy ułatwiał płynne przenikanie i mieszanie się współegzystujących tu zespołów kulturowych (Chlebowczyk 1975).

Każda społeczność kulturowa posiada swoją historię, własną kulturową tradycję i swój rezerwuar wartości przejawiających się we wszystkich dziedzinach jej kultury. Współtworzą one tożsamościowy fundament wspólnoty i umacniają poczucie solidarności z macierzystą zbiorowością. W niniejszym artykule pojęcie tożsamości językowo-kulturowej ograniczam „do relacji między jednostką lub grupą a szeroko rozumianą sferą zjawisk kulturowych” (Kostyrko 2003: 7) i definiuję jako trwałe identyfikowanie się grupy ludzi z określonym układem kulturowym (Żarski 2008), czyli z określonymi zjawiskami językowo-kulturowymi, stanowiącymi immanentny składnik odrębności kulturowej danej społeczności, które w zmieniającej się rzeczywistości są dla niej stabilnymi punktami odniesienia (Kurek 2016: 74).

Na przełomie wieków XX i XXI w Polsce, podobnie jak w całej Europie Środkowo-Wschodniej, doszło do głębokich przemian społecznych, politycznych, gospodarczych oraz ekonomicznych. Skutkowały one rozległymi przeobrażeniami polskiego języka i kultury, a co za tym idzie, duchowej tożsamości Polaków, najbardziej widocznymi nie w centrum kraju, lecz na pograniczach językowo-kulturowych – zarówno zewnętrznych, jak i wewnętrznych.

Celem niniejszego artykułu jest pokazanie zmian, jakie po roku 1989, a zwłaszcza po 2004, dokonały się w języku i kulturze społeczności polskich tzw. pograniczy wewnętrznych – terytorialnych, wirtualnych i osobniczych oraz ich wpływu na kulturową tożsamość Polaków³. Owe zmiany omawiam na przykładzie materiału zebranego w południowej Polsce (na Sądecczyźnie

² „Na podstawie kryteriów czysto językowych widzianych w aspekcie synchronicznym nie można udowodnić, że gwary polskie są regionalnymi odmianami języka ogólnopolskiego. Na przeszkodzie stoi niemożność uznania elementów językowych gwary i ich odpowiedników w języku ogólnym za warianty pewnych inwariantów, skoro funkcja językowa danego elementu w gwarze i w języku ogólnym wynika z innego układu relacji względem pozostałych elementów. Z punktu widzenia teorii języka Polaka znającego równie dobrze język ogólnopolski i jedną z gwar trzeba uznać za dwujęzycznego, posługującego się dwoma blisko spokrewnionymi systemami językowymi, tym niemniej różnymi” (Wróbel 1980: 13).

³ Datę 4 czerwca 1989 r. „uważa się za koniec realnego socjalizmu w Polsce” (<<https://pl.wikipedia.org>>s, dostęp: 25.11.2022). 1 maja 2004 r. Polska stała się jednym z państw członkowskich Unii Europejskiej (<<https://www.sejm.gov.pl>>, dostęp: 25.11.2022).

i na Podhalu), a także w Polsce południowo-wschodniej – w Beskidzie Niskim. Teren badań zawężam więc do dwu województw: podkarpackiego i małopolskiego, ponieważ mieszkańców tych ziem cechuje wyjątkowe poczucie tożsamości kulturowej, a Sądecczyzna i Podhale współcześnie uważane są w Polsce za symbole ludowości.

W aspekcie przestrzennym klasycznym przykładem „pogranicza wewnętrznego” w obrębie państwa są tereny (miejsca) znajdujące się wewnątrz zwartych, monolitycznych obszarów dialektalnych zamieszkałe przez mniejszości narodowe. Jest to więc sytuacja, kiedy w bezpośrednim kontakcie żyją dwie zbiorowości (dominująca i mniejszościowa) mówiące różnymi językami i zaliczające się do dwu różnych narodów.

Takie językowo-kulturowe wyspy, które są pozostałością migracji wołoskiej i ruskiej w XV i XVI w., znajdują się w Polsce południowo-wschodniej, w Beskidzie Niskim, który, w odległej przeszłości, w większości był częścią Rusi. Tworzą je mieszkający tam Łemkowie, posługujący się gwarą należącą do peryferycznych, góralskich gwar ukraińskich oraz Zamieszkańcy i Dolinianie – grupy etnograficzne kulturowo odrębne od Łemków (Reinfuss 1990: 13; Kurek 1995: 50–51; Kurek 2009: 124–125). Po roku 1939 ich liczba uległa drastycznemu zmniejszeniu, czego powodem były: wojna, powojenne wysiedlenia na wschód oraz represyjna wobec Łemków akcja „Wisła” (Kurek 2009: 125)⁴.

Wiejskie społeczności Beskidu Niskiego – polska i łemkowska – mają świadomość własnej odrębności językowo-kulturowej, religijnej, a także różnic w zakresie: stroju, muzyki, obrzędów ludowych, zwyczajów i obyczajów. Owa odmienność, kształtując polską i łemkowską tożsamość wyniesioną z rodzinnego domu, wynika z identyfikacji obu zbiorowości z macierzystym układem kulturowym i z dziedzictwem przodków, a także z kultywowania tradycji i bogatej sfery wartości swoich wspólnot (Żarski 2008: 86).

Na pograniczu języków i kultur Beskidu Niskiego (Pasięka 2016: 134)⁵ najbardziej stabilnym elementem tożsamościowym polskiej i łemkowskiej

⁴ Granicznymi wsiami łemkowskimi, począwszy od Popradu, były: Wierchomla Wielka, Roztoka Mała, Składziste, Maciejowa, Łabowa, Bogusza, Królowa Ruska, Binczarowa, Florynka, Wawrzka, Brunary Niżne, Jaszkowa, Klimkówka, Łosie, Bielanka, Rychwałd, Ropica Ruska, Pstrążne, Męcina Wielka, Rozdziele, Bednarka, Wola Cieklińska, Folusz, Kłopotnica, Pielgrzymka, Świerzowa Ruska, Jaworze, Desznica, Hałbów, Myscowa, Hyrowa, Trzciana, Zawadka Rymanowska, Kamionka, Królik Wołoski, Wisłoczek, Bałucianka, Deszno, Wólka, Wołtuszcza, Tarnawka, Rudawka Rymanowska, Puławy, Darów, Wisłok Wielki, Jawornik, Rzepedź, Czarne, Turzańsk, Duszatyn, Michów, Wola Michowa, Maniów, Szczerbanówka, Zubracze, Solinka (Reinfuss 1990: 13).

⁵ „Określenie badanej [...] gminy [w Beskidzie Niskim – Autorka nie podaje jej nazwy – uzup. H.K.] jako pogranicza językowego uznać można za poprawne, tylko jeśli przyjmiemy

zbiorowości jest religia, bowiem „przynależność wyznaniowa zwykle decyduje o przynależności etniczno-narodowej” (Fiń 2007: 35). W polskich wsiach dominuje wyznanie rzymskokatolickie, a we wsiach łemkowskich – greckokatolickie (lub prawosławne). Bariere wyznaniową stanowią różnice wynikające z obrządku łacińskiego i wschodniego, z różnego języka liturgii, a także z kalendarza świąt – w opozycji do tzw. ruskich świąt, Polacy mają bowiem „swoje Boże Narodzenie” i „swoją Wielkanoc” (Fiń 2007: 35). W regionie krośnieńskim jeszcze w 70. latach XX w. różnice wyznaniowe były przyczyną niewyrażania zgody przez niektóre polskie rodziny na zawieranie małżeństw mieszanych – polsko-łemkowskich⁶. Na przełomie wieków XX i XXI sytuacja ta uległa radykalnej zmianie. Procesy globalizacyjne, otwarcie na świat, a co za tym idzie – większa tolerancja, stopniowo „oswajały obcość” (Nowicka 1991: 17) i w rezultacie doprowadziły do przewartościowania nieprzychylnego postrzegania religii sąsiadów, czyli do zmiany sposobu myślenia oraz przyzwyczajień polskiej społeczności pogranicza. Dziś niektóre cerkwie w Małopolsce i na Podkarpaciu są zgodnie wykorzystywane przez wiernych różnych obrządków, np. cerkwie: w Owczarach koło Gorlic (woj. małopolskie) oraz w Polanach koło Dukli są wspólnymi siedzibami parafii greckokatolickich i rzymskokatolickich⁷, a w cerkwiach: w Olchowcu koło Dukli i w Rzepedzi koło Komańczy (woj. podkarpackie) odprawiane są zarówno nabożeństwa w obrządku wschodnim, jak i łacińskim⁸.

Odrębna tożsamość religijna polskiej i łemkowskiej społeczności „wewnętrzno pogranicza” nie przeszkodziła jednak wykształceniu się wspólnych, lokalnych tradycji i zwyczajów. Należą do nich m.in.: rodzinna wieczerza

szeroką definicję takiego pogranicza i zaznaczymy, że wszyscy mieszkańcy posługują się językiem polskim, a część z nich także łemkowskim” (Pasieka 2016: 134).

⁶ Z geograficznego punktu widzenia ziemia krośnieńska najczęściej utożsamiana jest z powiatem krośnieńskim, który na południu obejmuje tzw. Góry Dukielskie w Beskidzie Niskim, dalej część Dołów Jasielsko-Sanockich, a na północy Pasma Odrzykońskie, stanowiące fragment Pogórza Dynowskiego (Gerlach 1972: 9).

⁷ „Cerkiew Opieki Matki Bożej w Owczarach obecnie pełni funkcję greckokatolickiej cerkwi parafialnej oraz kościoła filialnego parafii rzymskokatolickiej w Sękowej” (*Cerkiew Opieki Matki Bożej w Owczarach*, <<https://pl.wikipedia.org>>, dostęp: 24.11.2022). „Cerkiew św. Jana Złotoustego w Polanach [...] od 1969 roku pełni funkcję kościoła parafialnego p.w. Matki Bożej Częstochowskiej parafii w Polanach. Współużytkowana także przez grekokatolików, od 1991 pełniąc funkcję kościoła parafialnego dla tego obrządku” (*Cerkiew św. Jana Złotoustego w Polanach*, <<https://pl.wikipedia.org>>, dostęp: 24.11.2022).

⁸ Cerkiew Przeniesienia Relikwii św. Mikołaja w Olchowcu jest współużytkowana „przez katolików obydwu obrządków” (*Cerkiew Przeniesienia Relikwii św. Mikołaja w Olchowcu* <<https://pl.wikipedia.org>>, dostęp: 24.11.2022). „Cerkiew św. Mikołaja Cudotwórcy w Rzepedzi [...] obecnie jest wykorzystywana wspólnie przez katolików obrządku łacińskiego i bizantyjskiego” (*Cerkiew św. Mikołaja Cudotwórcy w Rzepedzi*, <<https://pl.wikipedia.org>>, dostęp: 24.11.2022).

wigilijna i dzielenie się oplatkiem, przekonanie, że w Wigilię pierwszym gościem powinien być mężczyzna, ponieważ odwiedziny kobiety wróżą nie-szczęście, zapalanie świecy przed wieczerzą wigilijną i zwyczaj składania życzeń przez najstarszą osobę w domu, rzucanie owsem wewnątrz domów przez kołędujące dzieci w dniu św. Szczepana (wsie polskie) i w Nowy Rok (wsie lemkowski), zwyczaj „majenia” (strojenia) domów gałęziami brzozy lub lipy w sobotę przed Zielonymi Świątkami. Dziś owe zwyczaje są już trwałym elementem tożsamości kulturowej całej wiejskiej społeczności pogranicza, wskazując na jej „tutejszość”. Na skutek procesów globalizacyjnych niektóre z nich tracą na sile (np. rzucanie owsem czy „majenie domów”), inne wraz z postępowaniem cywilizacyjnym ulegają modyfikacji (wizyta pierwszego gościa jest dziś równoważna z telefonem od pierwszej osoby – mężczyzny bądź kobiety), ale wspólne lokalne tradycje niezmiennie stanowią o swoistym, niepowtarzalnym bogactwie „wewnętrzznego pogranicza”, tworząc poczucie zakorzenienia w kulturze lokalnej wspólnoty oraz w wartościach wyniesionych z rodzinnego domu.

Najważniejszym nośnikiem etnicznej tożsamości Polaków i Łemków zawsze był język. Mimo że na „wewnętrznych pograniczach” Beskidu Niskiego większą moc miała polszczyzna (ogólna i dialektalna), to wielowiekowe sąsiedztwo dwu wspólnot, sytuujących się w obrębie jednej grupy językowej, doprowadziło jednak do przeniknięcia do polskiego systemu gwarowego wielu elementów języka lemkowego. W związku z trwającym od lat procesem wymierania polskich gwar, na pograniczu polsko-lemkowskim obserwuje się też zjawisko zanikania zapożyczonych przez nie cech ruskich. Niektóre z nich tak mocno wniknęły jednak do polskiego systemu gwarowego, że ich pozycja nie wydaje się być zagrożona. Co więcej, ze względu na nieświadomość i częstość użycia, stają się oznaką „tutejszości”, częścią regionalnej kultury tożsamościowej, do której się przynależy. Za taką cechę zdecydowanie uznać trzeba redukcję samogłosek nieakcentowanych, np. *pugoda*, *pudłoga*, *subota*, *punidzialek*, *nidziela*, *nibieski*, *oknũ*, *okũ*, *pranij*, *spanij*, ale jako obcych nie odczuwa się też licznych leksykalnych zapożyczeń z języka ukraińskiego, np. *baniok* ‘duży garnek metalowy’, *besztać* ‘łajać’, *studzielina* ‘galareta z nóżek’, *winy* ‘kwaskowaty’ itp. (Kurek 2009: 129). Wspólnym dziedzictwem stały się także wołoskie nazwy terenowe, np. *Kiczera* – nazwa góry w Chyrowej, por. ap. *kiczera* ‘góra porośnięta lasem z gołym wierzchołkiem’; *Magura* – nazwa góry w Chyrowej, por. ap. *magura* ‘wysoka, odosobniona góra’ itp. (Kurek 2003: 88).

Podsumowując powyższe rozważania, należy stwierdzić, że na przełomie wieków XX i XXI na „wewnętrznym polsko-lemkowskim pograniczu” obie społeczności, ze względu na przywiązanie do macierzystej mowy i stabil-

ność wyznaniową, zachowały swoją językowo-kulturową tożsamość, jednak, na skutek przenikania się kultur, owe tożsamości są niejednorodne. Każda z nich zawiera bowiem elementy języka i kultury sąsiadów, dzięki którym „człowiek pogranicza” bez względu na przynależność narodową potrafi zrozumieć lokalny świat znaczeń i wartości.

Innym przykładem „wewnętrznego pogranicza” jest tzw. Ruś Szlachecka w Pieninach, w dolinie Grajcarka, obejmująca cztery wsie: Białą Wodę, Czarną Wodę, Jaworki oraz Szlachtową. Ruś, otoczona przez gwary nadpopradzkie, pierwotnie zamieszkiwana była przez Łemków, a po akcji „Wisła” zasiedliła ją napływowa ludność z Podhala oraz ze Spiszu (Kurek 2019: 212). Po wysiedleniu Łemków, mieszkający na Sądecczyźnie górale nadpopradzcy znowu więc zetknęli się z „innością”, która w znanym, stabilnym świecie zawsze wprowadza element niepokoju, a nawet zagrożenia (Kurek 2010: 72). W takiej sytuacji naturalnym odruchem każdej wiejskiej zbiorowości jest negowanie „obcych”, wyrażane najczęściej brakiem akceptacji ich języka i kultury. Procesy globalizacyjne, otwieranie się na drugiego człowieka oraz dążenie do podniesienia własnego prestiżu poprzez pokazanie swoich najlepszych cech i wartości spowodowały, że pod koniec XX w. na polskiej wsi spojrzenie na „innego” uległo radykalnej zmianie. I tak górale nadpopradzcy, pozostając w kontakcie ze wspólnotą kulturową Skalnego Podhala, posługującą się językiem o bardzo wysokim prestiżu, ogromnej mocy i sile oddziaływania, do macierzystego systemu kulturowego zaczęli wprowadzać liczne elementy podhalańskie obejmujące strój, muzykę, rzemiosło oraz język⁹. Identyfikacja z kulturą górali ze Skalnego Podhala, ujawniająca się w przejmowaniu jej najwartościowszych cech i traktowaniu ich, jak własnych, powoduje, że obecnie „wewnętrzne pogranicze” Sądecczyzny staje się terenem, na którym wykształca się nowa, mocna góralska tożsamość regionalna, oparta na wspólnych fundamentach kulturowych ludności autochtonicznej, czyli górali nadpopradzkich oraz przybyszów, czyli górali ze Skalnego Podhala.

Kolejne „wewnętrzne pogranicze” w obrębie państwa, to pozostawanie w kontakcie dwu zespołów językowo-kulturowych – wiejskiego i miejskiego. Jest to tzw. pogranicze psychologiczne (osobnicze), któremu początek dały masowe powojenne migracje mieszkańców wsi do miast w poszukiwaniu pracy lub w celach edukacyjnych. Po zdobyciu wykształcenia zdecydowana większość przybyszów ze wsi pozostała w miastach, nierzadko zajmując wysokie

⁹ Na przykład w gwarach nad Popradem w miejsce macierzystej nazwy *syrek* górale wprowadzili określenie *oscypek*. Zadomowiły się tu również: *parzenicki* – sery z wizerunkiem *parzenicy* i *rydykołki* – wszelkie małe sery, a tradycyjna *loga* została wyparta przez *ciupagę* (Kurek 2019: 212).

stanowiska w nauce, kulturze, administracji czy gospodarce. Ci, którzy nie odcięli się od swych wiejskich korzeni, musieli pogodzić wartości i tradycje kulturowe macierzystej wspólnoty z nowym stylem życia i z miejskimi wzorami działań i zachowań. Zamieszkanie na obcym kulturowo terenie oraz silne presje tożsamościowych wyborów spowodowały, że niektórzy z nich wyparli poczucie związku z „małą ojczyzną”. Zdecydowana większość nie odcięła się jednak od swych korzeni, a przesądził o tym emocjonalny – afirmatywny stosunek do macierzystej gwary i „mocne poczucie przynależności do grupy, dla której kod ten jest wyznacznikiem lokalności bądź regionalności” (Greń 2012: 17). Otwarcie się na dwa polskie wzory kulturowe – miejski i wiejski oraz identyfikacja z dwoma obszarami polskiego języka i kultury świadczą o tym, że w epoce globalizacji, na „wewnętrznych psychospołecznych pograniczach wytwarza się typ człowieka pogranicza o specyficznej świadomości społecznej i tożsamości jednostkowej” (Sadowski 1995: 46). Nową tożsamość inteligencji miejskiej, która identyfikuje się już z miastem, ale nie wyparła się wiejskiego pochodzenia, nazywam „podzieloną tożsamością kulturową” (Kurek 2016: 74).

Wyjątek czynię jednak dla inteligentów wywodzących się ze wsi podhalańskich. Ze względu na ich szczególnie mocny związek z macierzystym regionem oraz ze społecznością należącą do odrębnej kulturowo grupy etnograficznej, a także z gwarą góralską i ludową kulturą Podhala, tożsamość kulturową tej grupy osób określam jako podwójną.

Na przełomie wieków XX i XXI, dzięki internetowi, centrum świata przesunęło się aż do Ameryki Północnej i Polacy znowu znaleźli się na „wewnętrznym, tym razem wirtualnym pograniczu” dwu kultur – narodowej lub regionalnej, czyli lokalnej (tożsamościowej) oraz kultury technomenedżerskiej o zasięgu globalnym (Krzysztofek 2003: 14). Po wejściu Polski do Unii Europejskiej oraz intensyfikacji kontaktów międzykulturowych, w świecie realnym oraz na „wirtualnym, wewnętrznym pograniczu” rozpoczął się powolny proces mieszania się kultur i zacierania się dzielących ich różnic, zaś w polskim społeczeństwie stopniowo zaczęła się wytwarzać emocjonalna więź z europejskością. Dziś powiązanie to wywiera już ogromny wpływ na naszą narodową kulturę, która, pozostając w opozycji do bardzo silnej i wpływowej kultury globalnej w stylu amerykańskim, jednocześnie jest częścią pluralnego etnokulturowego organizmu Unii Europejskiej.

Konsekwencją zmian, jakie w polskiej kulturze zachodzą na przełomie wieków XX i XXI, są przemiany tożsamościowe. Przynależność do Unii rodzi bowiem nową tożsamość proeuropejską, ale jednocześnie tożsamość wielopoziomową (Skudrzyk, Urban 2010: 9), ponieważ „obywatele Unii nie są zmuszani do porzucania tożsamości narodowych, ale do łączenia tożsa-

mości narodowych z regionalnymi i ogólnoeuropejskimi” (Lubaś 2009: 100). W związku z tym, znaczna część polskiego społeczeństwa dziś ma już poczucie podwójnej tożsamości kulturowej – europejskiej oraz lokalnej, narodowej. W globalizującym się, multikulturowym świecie tożsamość narodowa jeszcze długo pozostanie jednak wartością niezastąpioną (Kurek 2023: 522). Mimo bogactwa sfery wartości kultur europejskich, kluczową rolę pełni tu bowiem „język jako istotny znak więzi, tożsamości etnicznej, regionalnej, kulturowej i rodzinnej” (Skudrzyk, Urban 2010: 9).

W Polsce tożsamość wielopoziomowa najwcześniej uwidoczniła się w obrębie państwa na tzw. wewnętrznych pograniczach. Tu bowiem członkowie różnych wspólnot pozostających w kontakcie, nieustannie negocjując swoją tożsamość (Straczuk 2012: 45), mieli „możliwość wyboru i kształtowania wartości w oparciu o wielokulturowość” (Nikitorowicz 1995: 12). „Tożsamość – pisze Justyna Straczuk – tworzona jest bowiem na przecięciu wielu cech, każdy jej aspekt przedefiniowuje i modyfikuje inne, a jednostki mogą różnie definiować siebie w zależności od kontekstu” (Straczuk 2012: 45).

Literatura

- Alvarez R.R., Collier G.A. (1994): *The long haul in Mexican trucking: traversing the borderlands of the north and the south*. „American Ethnologist”. T. 21, nr 3, s. 606–627.
- Chlebowczyk J. (1975): *Procesy narodotwórcze we wschodniej Europie środkowej w dobie kapitalizmu: od schyłku XVIII do początków XX wieku*. Kraków.
- Engelking A., Golachowska E., Zielińska A. (2008): *Tożsamość, język i pamięć w sytuacji pogranicza. Uwagi wprowadzające*. [W:] *Tożsamość – Język – Rodzina. Z badań na pograniczu słowiańsko-bałtyckim*. Red. A. Engelking, E. Golachowska, E. Zielińska. Warszawa, s. 7–24.
- Fiń A. (2007): *Społeczno-kulturowy obraz pogranicza polsko-ukraińskiego: analiza socjologiczna*. [W:] *Ponad granicami. Kultura, literatura i język obszarów pogranicza*. Red. J. Kułakowska-Lis, K. Sikora. Krosno, s. 27–40.
- Gerlach T. (1972): *Środowisko geograficzne powiatu krośnieńskiego*. [W:] *Krosno. Studia z dziejów miasta i regionu (do roku 1918)*. T. I. Red. J. Garbaciak. Kraków, s. 7–40.
- Greń Z. (2012): *Tożsamość jako narzędzie operacjonalizacji relacji międzyludzkich*. [W:] *Konstrukcje i dekonstrukcje tożsamości*. T. II: *Tożsamość wobec wielojęzyczności*. Red. E. Golachowska, A. Zielińska. Warszawa, s. 13–18.
- Handke K. (1992): *Przedmowa*. [W:] *Słowiańskie pogranicza językowe*. Red. K. Handke. Warszawa, s. 5.
- Kłosowska A. (1996): *Kultury narodowe u korzeni*. Warszawa.
- Kostyrko T. (2003): *Pytania o tożsamość kulturową w perspektywie integracji z Unią Europejską. Konteksty problemu*. „Kultura Współczesna. Teoria – Interpretacje – Praktyka” 1–2(35–36), s. 7–12.
- Krzysztofek K. (2003): *Spójność Unii Europejskiej a problemy wielokulturowości i wieloetniczności*. „Kultura Współczesna. Teoria – Interpretacje – Praktyka” 1–2(35–36), s. 13–29.
- Kurek H. (1995): *Przemiany językowe wsi regionu krośnieńskiego. Studium socjolingwistyczne*. Kraków.
- Kurek H. (2003): *Przemiany leksyki gwarowej na Podkarpaciu*. Kraków.

- Kurek H. (2009): *Polska wieś południowo-wschodniego pogranicza – trzy typy języka i kultury (na przykładzie regionu krośnieńskiego)*. [W:] *W kręgu języka. Materiały konferencji „Słowo-twórstwo – słownictwo – polszczyzna kresowa” poświęconej pamięci Profesor Zofii Kurzowej, Kraków 16–17 maja 2008*. Red. M. Skarżyński, M. Szpiczakowska. Kraków, s. 123–133.
- Kurek H. (2010): *Przemiany kulturowo-językowego wizerunku polskiej wsi w ostatnim półwieczu (na przykładzie gwar małopolskich)*. „*Studia Dialektologiczne*” IV. Red. H. Kurek, A. Tyrpa, J. Wronicz. Kraków, s. 71–79.
- Kurek H. (2016): *Krakowianie o wiejskich korzeniach. Podzielona tożsamość*. „*Socjolingwistyka*” XXX, s. 73–80.
- Kurek H. (2019): *Współczesna polska wieś – pogranicze języków i kultur*. „*Rozprawy Komisji Językowej Łódzkiego Towarzystwa Naukowego*”. T. LXVII, s. 209–217.
- Kurek H. (2023): *Globalizacja a językowo-kulturowy przekaz tożsamościowy Polaków o wiejskich korzeniach*. [W:] *Horyzont polszczyzny. Prace ofiarowane Profesorowi Stanisławowi Dubiszowi w pięćdziesięciolecie Jego pracy naukowej i dydaktycznej*. Red. M. Piasecka, M. Wojtyńska-Nowotka. „*Poradnik Językowy*”. Vol. okolicznościowy, s. 515–523.
- Lubaś W. (2009): *Polityka językowa*. Opole.
- Nikitorowicz J. (1995): *Pogranicze. Tożsamość. Edukacja międzykulturowa*. Białystok.
- Nowicka E. (1991): *Wprowadzenie. Inny jako obcy*. [W:] *Religia a obcość*. Red. E. Nowicka. Kraków, s. 9–25.
- Reinfuss R. (1990): *Śladami Łemków*. Warszawa.
- Pasieka A. (2016): *Jak uratować pogranicze? O teoretycznych modach i metodologicznych pułapkach*. „*Wielogłos*” 2(28), s. 125–144.
- Sadowski A. (1995): *Pogranicze polsko-białoruskie. Tożsamość mieszkańców*. Białystok.
- Skudrzyk A., Urban K. (2010): *Małe ojczyzny. Świadomość językowo-kulturowa społeczności lokalnych*. Katowice.
- Straczk J. (2012): *Spoleczne konteksty negocjowania tożsamości przez praktyki językowe*. [W:] *Konstrukcje i dekonstrukcje tożsamości*. T. II: *Tożsamość wobec wielojęzyczności*. Red. E. Golachowska, A. Zielińska. Warszawa, s. 43–47.
- Szymczak M. (red.) (1979): *Słownik języka polskiego*. T. II. Warszawa.
- Wróbel H. (1980): *Uwagi teoretyczno-metodologiczne o badaniu odmian współczesnej polszczyzny*. [W:] *Współczesna polszczyzna i jej odmiany*. Red. H. Wróbel. Katowice, s. 9–16.
- Żarski W. (2008): *Tożsamość kulinarna jako wykładnik odrębności kulturowej*. [W:] *Tożsamość na styku kultur*. Red. I. Masojć, R. Naruniec. Wilno, s. 80–92.